

Afdeling van: en Schoolmeester

“ Non est mortale quod opto ”

Mesalia

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis
en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring
van Wuustwezel

(VERSCHIJNT VIER MAAL PER JAAR)

Negende Jaargang

1934

Nr 1

WESALIA

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring van Wuustwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n° 1656.25)

Redactie : KAREL PEETERS.

(Alle correspondentie en zendingen voor het tijdschrift bestemd, gelieve men te adresseeren aan den heer Fr. Verstraelen, Dorpstraat, Wuustwezel.)

De benoeming van koster-schoolmeester Hendrik Vorsselmans

Een nieuw geschil tusschen Pastoor en Gemeente
(1735-36)

*Een schoolmeester sal wesen...
Van goede name ende fame, bij den
 menschen in aensiene...
Oock een vat vol eerbaerheyt ende deught,
Een exemplaer van goede zeden ende manieren,
Een man, die hem selven wel weet te regieren.*

(Uit VALCOOCH « Nut en profijtelijck
Boecxken, ghenaeamt « Een Reghel
der Duytsche Schoolmeesters ».
Amsterdam 1591.)

De Schoolmeester-koster

Van ouds was het ambt van koster verbonden met dat van schoolmeester. Beide ambten hoorden samen bij de kerk en de landelijke pastoor had als plicht het volk te onderwijzen. Niet alleen moest hij de geloovigen de eeuwige waarheden inprenten en ze onderrichten in wat ze te doen en te laten hadden, doch benevens de zielezorg had de priester zich bezig te houden met het profaan onderwijs en

de wetenschappelijke opleiding der kinderen, voor zoover daar natuurlijk spraak van kon zijn.

Karel de Groote beval aan al de pastoors scholen te stichten en de kinderen te leeren zingen, « opdat bij ontstentenis van den priester de scholieren de klok zouden luiden en den priester vervangen bij het zingen van het officie. » (1) Anderhalve eeuw later schreef Hincmar van Reims (2) voor, dat elke pastoor zich moest laten bijstaan door een « cleric », die hem in de kerk kon behulpzaam zijn en die tevens het bestuur der school op zich zou nemen. (3)

In de XIVe en de XVe eeuw zijn de sporen van landelijke scholen zeer zeldzaam. Na het Concilie van Trente (1563) en de kerkelijke hervorming hernamen de pastoors, zooniet zelf dan toch door bemiddeling van anderen de functies van schoolmeester. Er zijn voorbeelden van pastoors, die op voortreffelijke wijze hun school hadden ingericht, zoodat sommige een ware vermaardheid genoten. Over het algemeen werd de school toevertrouwd aan den koster. De bisschoppen van Antwerpen verplichtten zelfs, op straf van ontslag, de koster het ambt van schoolmeester waar te nemen, in geval er niemand als dusdanig was benoemd.

In sommige gevallen was het ook een kapelaan, die zich met het onderwijs gelastte. Aan de hand van de verslagen der dekens, mag gezegd worden, dat vanaf het einde der XVIIe eeuw overal scholen waren ingericht. (4)

Meestal werden de koster voorgesteld door den pastoor en aanvaard door den landdeken. In de XVIe en de XVIIe eeuw, onder Franschen invloed, bleven de grondheeren niet meer tevreden met hun rechten over de wereldlijke goederen, doch eischten ze ook medezeggenschap op in kerkelijke aangelegenheden, en zoo zien we hier en daar twisten oprijzen over het benoemen van den koster-schoolmeester.

Eens benoemd had de koster zich te gedragen naar de diocesane voorschriften. Het tweede bisschoppelijk Synode van Antwerpen (1610) legde er vooral nadruk op, dat de koster een man van goed gedrag moest zijn en dat hij noodzakelijk moest kunnen zingen. Waren uitgesloten de schout, de vorster en de herbergiers. Het provinciaal concilie van 1607 drukte eveneens den wensch uit, dat het kosterschap zou worden toevertrouwd aan een priester, opdat de koster met meer waardigheid behulpzaam zou kunnen zijn tijdens

(1) Kan. J. Laenen, *Introduction à l'Histoire Paroissiale du Diocèse de Malmès*, p. 334.

(2) Aartsbisschop van Reims (844-882).

(3) Laenen, p. 334.

(4) Kan. J. Laenen, op. cit. p. 346.

de goddelijke diensten, bij het besturen der school en opdat hij zelfs een vroegmis zou kunnen bezorgen aan de kristelijke gemeente. (1)

Het ambt van schoolmeester

We willen nu even nagaan welke de functies waren van den schoolmeester en welke vergoedingen hem werden toegekend.

De oudste overeenkomst met den schoolmeester welke wij te Wuustwezel aantreffen was die van Meester Bertelmeeusen uit het jaar 1536. Ze luidt aldus :

« Jan Beyerssen van Voxdael, meier te Wuustwezel, Willem Verboven, Peeter Claeussen, Willem van Wou, Peeter van Eekele, Claeus Van den Broucke, schepenen, Heinrick Diels en Willem Noutsen, Kerkmeesters, Wouter Heinrick Diels en Jannes Willem Jannes, Heilig-Geestmeesters,

hebben besteed aan Meester Bertelmeeusen, schoolmeester, te houden de school om de kinderen te leeren, zooals het behoort, een jaar van Sint-Jansmisse ingaande a° 1536 tot Sint-Jansmisse wederom komende en alle Donderdagen met zijne schoolkinderen te helpen zingen de Heilig Sakramentsmisse en alle avonden te zingen Onze Liever Vrouwen lof en verder in de Kerk te helpen zingen altijd als het van doen is zooals het behoort en daarvoor zal hij hebben gedurende het voorzegde jaar in geld 12 Rynsguldens en een sister rogge in den zak.

Te weten van de Kerk alhier 6 Rynsguldens en van de Heilige-Geestmeesters een sister rogge, en daarvoor moet hij leeren de kinderen der arme lieden. Item verder van den meyer 10 stuivers van den koster 2 Karolus gulden, Peeter van Eekelen 10 stuivers, Rochus van der Malen 10 st., enz. »

Zooals men bemerkt, werd in het kontrakt hoofdzakelijk gewezen op de kerkelijke functie van den meester en van zijn school. De tusschenkomst van de Heilig-Geesttafel in de wedde van den schoolmeester was bedoeld als vergoeding voor het onderricht aan arme kinderen, daar de andere zelf hun schoolgeld betaalden.

Wanneer we in andere Kempische dorpen het « statuut » van den koster-schoolmeester nagaan vinden we gelijkaardige toestanden. Op sommige dorpen werden meer uitgebreide kontrakten opgesteld, zoo b.v. te Kalmthout. Daar werd in 1650 Meester Nicolaes Smeyers tot schoolmeester aangesteld door Pastoor, Schout, Schepenen en Gezworenen. Zijn wedde bedroeg 120 Karolus gulden met bovendien 12 tonnen moerturf, 300 mutsaarden en 3 tonnen biër. De school begon van half Maart tot Bamis te 6 uur en het overige deel van 't jaar te 7 of 8 u. en duurde tot elf uur of half

(1) Kan. Laenen, p. 334.

twaalf. In den Winter was er 's namiddags les tot 4 uur en 's Zomers tot 6 uur. Op Zon- en Heiligdagen van 1 tot 3 uur.

De meester moest dagelijks het lof zingen en de kinderen naar de Kerk leiden « twee en twee fray in ordre » en na het lof moest hij « opzicht dragen, dat de kinderen fray naer huys gaen. » 's Zaterdags moest hij den Catechismus leeren en 's Zaterdag namiddags den zang. Al de kinderen moesten naar den Catechismus gaan en samen zitten in de Kerk. Indien de meester zich niet goed gedroeg mocht men zijn wedde verminderen. Elke maand kreeg hij een dag « vrij ende liber, om te gaen ende staen, daer them gelieft. » Het kontrakt, dat inging met Kerstmis liep over drie jaar. (1)

Uit het kontrakt van Jaspar Berenberch te Broechem (1610) leeren we, dat zijn school moest open zijn in den Zomer van 6 tot 8 en van 9 tot 11 en 's namiddags als de ouders het goedvinden. In den Winter waren de uren van 8 tot 11 en van 1 tot 4 u. 's Morgens moesten de kinderen het « Veni Sancti Spiritus » zingen en 's namiddags het lof. De meester verklaarde : « Ik zal alle naarstigheid doen om de kinderen wel te leeren lezen en schrijven, cijferen, leggen met penningen en ook den zang voor degenen die zulks begeeren. » Verder zou hij « zijn devoir doen om de kinderen te leeren alle goede, zedige manieren zoo op de straat, naar huis gaande en komende ter schole als anderszins, in de processie, enz. » Als schoolgeld mocht hij eischen 3 Karolusgulden per jaar en per leerling, doch de armen moesten vrij zijn.

Zijn voorganger Frans Cuesters (1612) had als opdracht « de kinderen wel en naarstig te doceeren en te instrueeren zoo in Duytsche als Latynsche tale, van schrijven, cijferen, leggen met penningen en den zang, indien de ouders zulks begeeren. En bijzonder hun te leeren kennen : Pater noster, geloof, tien geboden en hetgeen den catechismus meebrengt. »

Te Brecht vinden we o. m. dat Meester François Fraymonts (1540) het monopolium kreeg : « dat men in Brecht geen schole en sal houden ten zij bij consente van den voorz. Mr. Frans. »

Een later kontrakt (1564) vermeldt aldaar dat de meester zou ontvangen 16 Karolusgulden per jaar (te betalen door het Dorp 2 gl. de H. Geesttafel 7 gl. en Onser Vrougilde 7 gl.) Hij moest een ondermeester houden, die hem moest helpen « in syn grammatike en syn simplen sanck en de jongens alle dagen te doen voorlesen A B C voornoene ende A B C naenoene. » De binnenkinderen betaalden 10 schellingen en de buitenkinderen 20 schellingen. De armen waren vrij.

Den laatsten tijd werden talrijke schoolkontrakten gepubliceerd. We hebben er hier slechts een paar willen aanraken om aan te toonen

(1) P. J. Verhoeven in « Oudheid en Kunst » 1913.

hoe daar evenals te Wuustwezel hoofdzaak was de kinderen te leeren zingen in de kerk.

Aan te stippen valt nog, dat het ook wel gebeurde, dat iemand zich als kosten deend benoemen alleen maar om de daaraan verbonden vergoedingen terwijl hij elders vertoefde en zijn ambt evenals dat van schoolmeester liet uitoefenen door een persoon, welke in zijn plaats werd aangesteld. Dit geval heeft zich ook te Wuustwezel voorgedaan.

We meenen nu voldoende het ambt te hebben toegelicht zoodat we nu het speciaal geval kunnen beschouwen, dat ons thans bezighoudt.

Naar het voorbeeld van andere plaatsen (1) ontstond er te Wuustwezel een geschil tusschen den pastoor en den heer omtrent het benoemen van den schoolmeester.

In een vorige bijdrage (2) behandelden we een gelijkaardig geschil, dat liep over het eigendomsrecht der school (1719-20), en waarin den pastoor ten slotte ongelijk kreeg. Meer nog dan bij vorigen twist werd thans heel het dorp in rep en roer gezet en het duurde niet lang of de bevolking stond in twee kampen verdeeld, waarvan de eenen het hielden met den pastoor, terwijl de anderen partij kozen voor de dorpregeerders. We zijn geneigd aan te nemen, dat het hier niet om den persoon van den kandidaat-schoolmeester te doen was, doch wel om het princip, om te weten of de pastoor ja dan neen recht had op meezeggenschap bij de benoeming van den nieuwen schoolmeester. Blijkbaar was pastoor Janssens de meening toegedaan, dat een dorpsbestuur vóór alles zijn verplichtingen moet nakomen en dat rechtsverkrachting nimmer toegelaten is.

De protestantsche heer Jacob van der Rijt had reeds meermaals ondervonden, dat de pastoor zoo maar niet weg te cijferen was en deze op zijn beurt zal het schoolgeschil van 1720 niet zoo licht uit het hoofd gezet hebben.

Er was dus alles behalve een «serene atmosfeer» en toen op 6 Maart 1735 Meester Maesmans het tijdelijke met het eeuwige wisselde was het te voorzien, dat bij de benoeming van zijn opvolger de oude schoolkwestie opnieuw ten berde zou komen. Wat dan ook gebeurde.

De rechten van Pastoor en Kerk.

Er moest nu in de opvolging van Willem Maesmans voorzien worden. De pastoor werd ommiddellijk ingelicht, dat men reeds het oog op een bepaalden kandidaat had laten vallen.

(1) Zie *Laenen* o. c. blz. 430 vv.

(2) «*Wesalia*» 8° jg. (1933) blz. 49-66

Het was nog immer dezelfde pastoor Adam Janssens, dien we kennen uit het schoolgeschil van 1719-20 en die er intusschen niet toeschietelijker op geworden was. (1)

Van meet af zette hij zich schrap. Hij nam zijn voorzorgen om in geval van betwisting rechterlijk in orde te zijn. Zoo kwam het dat hij op 9 Mei 1735 voor schout en schepenen verscheen om zijn recht op medezeggenschap in de benoeming op te eischen, wat als volgt werd genoteerd :

« *Op heden den 9 Mei 1735 ter presentie van den heer Johan Jozef Nouwens, schout, en Cornelis Cools, Adriaen van Ostaeyen, schepenen, en Joannes van Heyst, dienstdoende sekretaris, compareerde Adam Janssens, pastoor van dit dorp, zeggende, dat het tot zijn kennis gekomen was, dat de heeren schout en schepenen beraamden tot het aanstellen van een nieuwen schoolmeester na de dood van Willem Maesmans, en alzoo de zaak van een schoolmeester aan te stellen ook den heer pastoor aangaat, verzoekt hij, dat daarin niets zou gedaan worden zonder zijn aanwezigheid, en in geval van weigering protesteert hij tegen alle feitelijkheid en beroept zich op de Soevereinen Raad van Brabant om recht te verzoeken.*

De inhoud dezer zal door den sekretaris geschreven worden op behoorlijken zegel, actum 9 Mei 1735 op den genechtdag en was onderteekend A. Janssens, pastor in Wustwezel.

Na gedane collatie is deze copij met zijn origineel bevonden te accordeeren. (w. g.) J. van Heyst. »

Er was ook nog een ander punt waaromtrent de rechten der Kerk moesten gewrijwaard worden. Ondanks het feit, dat de Raad van Brabant zich op 8 Juni 1720 uitgesproken had ten voordeele van de gemeente (2), bleef het eigendomsrecht der school een twistpunt.

Het schoolhuis werd nog immer bewoond door de weduwe van den overleden schoolmeester Willem Maesmans. De vorster Albert Fisser had haar namens den pastoor reeds bevel gegeven het huis te verlaten, doch het bevel werd op een weigering onthaald. Toen besloten de Kerkmeesters een rechterlijke actie in te spannen en zij richtten zich op 20 Juni 1735 tijdens de rechtzitting tot de schepenenbank om de weduwe Maesmans tot verhuizen te dwingen, zooals we lezen in de minute die ter zitting werd opgesteld :

« *Op den genechtdag den 20 Juni 1735.*

Alzoo de weduwe van Willem Maesmans in zijn leven schoolmeester van het dorp van Wustwezel, gestorven op den 6 Maart van dit jaar 1735, welke niettegenstaande de vermaning van

(1) « *Wesalla* » VIIIe jg. (1933) blz. 49 vv.

(2)

id.

blz. 63.

den heer pastoor gedaan door Albert Fisser, vorster, weigert tot nog toe te vertrekken uit het huis en de erve genaamd de schole, toekomende aan de kerk van Wuustwezel, eertijds aan deze gelegateerd door zekeren Bartholomeus van Broeckhoven, onder obligatie, dat de kerk jaarlijks zal doen houden op den vierden Zondag van den Advent voor denzelven Cornelis van Broeckhoven en zijn vrienden een jaargetijde met offer van acht zilveren penningen en acht keerskens door de kerk te geven aan de vrienden van dito van Broeckhoven om in dat jaargetijde geofferd te worden, welke voorwaarde de kerk ook van in onheuglijke tijden is onderhoudend, zoo verzoekt Adriaan van Gils, dienende kerkmeester te samen met den heer pastoor Adam Janssens, dat de erfgenamen van Willem Maesmans bij middel van recht door den heer schout en de wet daartoe zullen gedwongen worden, te vertrekken, en ingeval van geen toepassing van recht of oogluiking beroepen mits dezen zich op den Raad van Brabant om aldaar recht te bekomen naar behooren.

De Schepenen in 't verweer.

Jacob vander Rijt, die reeds in de tachtig was, bekommerde zich al minder en minder om zijn Wuustwezelsche heerlijkheid. Vanuit den Haag schreef hij nu en dan nog een brief, maar voor 't overige liet hij zijn schout de zaken regelen. Johan Jozef Nouwens die, namens zijn heer, de vorige maal tegen den pastoor had moeten in 't verweer treden, bleef nu op het achterplan. Het waren nu de schepenen, die de leiding op zich namen.

Waarschijnlijk had men uit den vorigen twist de noodige lessen onthouden en ditmaal zouden de schepenen zich evenals de pastoor wapenen met historisch materiaal.

Men zocht oude benoemingsakten op en wel uit den tijd der voorgangers van vander Rijt, de heeren de Berlo en de Hornes. (1605-1615)

Uit de eerste acte (1605) bleek duidelijk dat de heer eigenmachtig het ambt van koster en schoolmeester had toevertrouwd, zonder ook naar eenigszins de geestelijke overheid te raadplegen.

Aldus luidde deze akte :

« Wij Charles de Berlo, heer van Wuustwezel, Westdoorn, van den eigendom van Brecht enz. doen te weten, dat wij mits dezen onwederroepelijk gegund en gegeven hebben uit bijzondere genegenheid aan Jan, zoon van Willem van Ostaeyen, de kosterij en het schoolmeestersambt binnen de heerlijkheid van Wuustwezel om deze te bedienen of te doen bedienen door iemand anders en daarvan jaarlijks te genieten de rechten, voordeelen, wedden en emolumenten,

daaraan van ouds verbonden zijnde en daaraan tegenwoordig verbonden zijnde, waartoe wij denzelve toelating verleen. Bevelen daarom aan al onze rechters, dienaars, officieren en onderzaten, die dit eenigszins aangaan zal, dat zij denzelven Jan Willems van Ostaeyen zoon, dit ambt met de daaraan verbonden voordeelen rechtelijk, vredig en volkomen zullen laten genieten en gebruiken, zonder hem iets ter contrarie te doen op eenige wijze.

Den 22 September anno 1605. (w.g.) Charles de Berlo. »

Tien jaar later, 13 Juli 1615, hernieuwde de toenmalige heer, W. A. de Hornes, baron van Kessel, deze benoeming, maar toen kwam echter een moeilijkheid oprijzen, daar de kosterij een geestelijke beneficie was, was het noodig dat de titularis de tonsure had bekomen. De nieuwbenoemde koster gaf daarvan kennis aan den heer en deze hernieuwde nogmaals de benoeming, nadat de kandidaat de tonsure had bekomen.

Aldus luidde het schrijven van Jan van Ostaeyen :

« Aan mijn genadigen Heer, mijnheer den Baron van Kessel, Heer van Wuustwezel, Westdoorn, enz. geeft ootmoedig te kennen Jan van Ostaeyen, Willems zone, hoedat het zijne genadigheid geliefd heeft uit bijzondere genegenheid te gunnen en te geven de kosterij en het schoolmeesterschap van Uwe heerlijkheid van Wuustwezel om deze te bedienen of te doen bedlenen overeenkomstig de brieven van commissie hierbij gaande. Zoo is het nu, dat ik onder het bisdom van Antwerpen heb moeten halen het « tonsuram clericalem », volgens den brief daarvan dd. 12 Augustus 1615, om alzoo bekwaam te wezen van een beneficie te mogen genieten, daar de kosterij een geestelijk beneficie is. Om daarna van Zijne Hoogwaardigheid den Bisschop ook institutie te ontvangen zooals het gebruikelijk is. Nu echter maakt den heer aartsdiaken der stad Antwerpen zwarigheid om mij te institueeren, vermits ik de gift van Uwe genade had ontvangen vóór de tonsure in plaats van daarna. Ik richt mij nu tot U teneinde te bekomen, dat deze gift zou hernieuwd worden en daarvan acte te verleen om alzoo aan het recht van het geestelijk hof te voldoen. »

De heer gaf acte van de hernieuwing in dezer voege :

Wij Willem Adriaan de Hornes, Baanderheer tot Kessel, Heer van Wuustwezel en Westdoorn enz. hebben hernieuwd mits dezen de gift van de kosterij binnen onze heerlijkheid van Wuustwezel door ons gegeven aan Jan Willem van Ostaeyens zoon den 12 Juli 1615 met zulken verstande nochtans, dat deze kosterij bediend zal worden door Meester Peeter, schoolmeester aldaar tot den tijd dat Jan Willem van Ostaeyens zoon daartoe bekwaam zal bevonden worden,

dewelke ondertusschen van de kosterij geen andere profijten zal genieten als de waarde van zes Carolus gulden per jaar.

Actum te Heusden den 8 Mei 1619.

Het mag wel verwondering wekken, dat bij de eerste benoeming door heer de Berlo van dit geestelijk aspect geen spraak was. In elk geval was de begiftiging der kosterij met het schoolmeesterschap geschied zonder inmenging der geestelijkheid voor wat de functie zelf aangaat.

De benoeming van Hendrik Vorsselmans.

(27 Juni 1735)

De Schepenen hielden geen rekening met het voorbehoud door den pastoor gemaakt, zij zouden zonder hem te aanzien overgaan tot de benoeming van een schoolmeester.

Schepenen, bedezetters, borgemeesters, begoeden en ingezetenen allen te samen een honderdtal kwamen bijeen op 27 Juni 1735 en benoemden Hendrik Vorsselmans tot schoolmeester. Deze had vier dagen te voren een bewijs van bekwaamheid ontvangen uit handen van den landdeken Eerw. Heer Leo Delafaille.

Hier volgt de inhoud van de aanstellingsakte :

« Alzoo binnen dit dorp en heerlijkheid van Wuustwezel het schoolmeesterschap open staat, welke plaats zoo ter oorzaak van noodzakelijkheid als ten opzichte van het gemeenebest door een bevoegden persoon moet worden bekleed en dat zekeren heer Hendrik Vorsselmans zich daartoe aanbiedt, zoo is het dat wij schepenen, gezworen bedezetters, borgemeesters, gegoeden en ingezetenen van het dorp en heerlijkheid van Wuustwezel geïnformeerd zijnde van den goeden naam en faam van den voornoemden Hendrik Vorsselmans, zooals ook van zijn bekwaamheid, welke blijkt uit de verklaring van den Eerw. Heer Leo Dellafaille, landdeken en pastoor in Minderhout dd. 23 Juni van dit jaar, hebben eenparig besloten door dezen aan den meergemelden Hendrik Vorsselmans het schoolmeesterschap van dit dorp met de emolumenten daaraan verbonden, mits doende den eed daartoe staande en zulks tot wederroeping als het ons gelieft en langer niet.

Actum binnen Wuustwezel den 27 Juni 1735. »

Het stuk is onderteekend door :

Jan Cornelis Beyers, president schepenen.

Adriaan van Ostaeyen, schepenen.

Cornelis Peeter Cools, »

Jan Janssen Augustyns, »

Gerardus Havermans, »

Gabriel Cornelis Peeters, »

Adriaan van Beeck, »

Jan van Oevelen, bedezetter,
Jan Cornelis Verheyden, »
Willem van Ostaeyen, »
Antoni Peeter Cools, bedienende borgemeester,
D. van Pelt, oud-borgemeester,
Jacob van Velthoven, bedezetter,
J. J. Nouwens, als begoede,
Wouter Raets, bedienende borgemeester,
Jan Dries Aerden, oud-borgemeester,
Daarna volgen 76 namen, waarvan 17 met een kruisje teekenden,
verklarende niet te kunnen schrijven.

Het is opvallend dat deze vergadering werd voorgezeten door een der schepenen, Jan Cornelis Beyers, terwijl van den schout geen spraak is in de aanstellingsakte. We vinden weliswaar tusschen de handteekeningen den naam van Johan Jozef Nouwens, doch hij onderteekende als begoede ingezetene en niet als Schout.

Daarmede was Hendrik Vorsselmans aangesteld zonder dat de pastoor medezeggenschap had gehad. Pastoor Adam Janssens was er de man niet naar om zoo maar lijdzaam toe te zien. Dat het tot een geschil zou komen was te voorzien en de houding van de schepenbank kan in deze wel als een uitdaging worden aanzien. Het interessant verloop van dit geschil verhalen we in de volgende aflevering.

K. PEETERS.

FOLKLORE.

Sagen uit onze buurt.

J. R. W. SINNINGHE. *Noord-Brabantseh Sagenboek.* (Uitgeversbedrijf « Elgen Volk » Scheveningen).

« Er was eens... » zoo beginnen alle vertelsels in Vlaanderen, vertelsels, die dateeren van « in den tijd toen de dieren spraken » en die zoo oud zijn als het volk zelf. Zorgzaam werden ze overgeleverd van geslacht tot geslacht en waar men ook komt, overal vindt men grootmoeders om te vertellen en kleinkinderen om te luisteren. Paul Zaunert zegt ergens, dat *sprookjes dienen verteld* en niet gelezen, evenals volksliederen dienen gezongen te worden. Over de kunst van vertellen is reeds veel geschreven en eveneens werden er velen gevonden om den schat van vertelsels op te teekenen en uit te geven in tijdschriften en in boeken. Terloops noemen we hier « Blekorf », « Rond den Heerd », « Ons Volksleven », « Volkskunde », enz., en de werken van Cornellißen,

Vervliet, Amaat Joos, Maurits De Meyer, Pol de Mont, Alf. De Cock, Is. Teirlinck, Henot, V. De Meyere, e. a. om slechts binnen het Vlaamsche land te blijven.

SAGENBOEKEN

Speciaal op het gebied sagen hebben we te vermelden het « Brabantsch Sagenboek » door Alfons De Cock en Is. Teirlinck, drie lijvige boekdeelen die te Gent verschenen enkele jaren vóór den oorlog.

Korten tijd te voren was in Den Haag gedrukt het « Groote Sagenboek » van NELLE Van Kol en tijdens den oorlog bezorgde Jozef Cohen twee deelen « Nederlandsche Sagen en Legendes ». De na-oorlogische jaren waren vooral vruchtbaar en de folklore werd meer en meer op wetenschappelijke leest geschoeid. Van Alf. De Cock verscheen te Antwerpen « Volkssage, Volksgeloof en Volksgebruik » en te Amsterdam « Vlaamsche Sagen uit den Volksmond », Vincent Cleerdin bundelde talrijke « Brabantsche Sagen ».

Van P. Kemp verscheen « Limburgs Sagenboek ». Het is onmogelijk hier een opsomming te geven van de ontelbare tijdschriften en bundels, waarin sagen voorkomen. Toch moeten we nog wijzen op de « Noord-Brabantsche Sagen », die P. N. Panken liet verschijnen in « Ons Volksleven » te Brecht en die in 1893 daaruit werden overgedrukt. Bijna een eeuw geleden verscheen te Leipzig van J. W. Wolf « Niederländische Sagen » en de jongste publicatie op dit terrein is zeker het voortreffelijk « Noord-Brabantsch Sagenboek » van J. R. W. Sinnighe, dat zeer keurig werd uitgegeven door het uitgevers bedrijf « Elgen Volk » te Scheveningen nu enkele weken geleden. Het loont wel de moeite even stil te blijven bij deze merkwaardige sagenverzameling.

HET SAGENBOEK VAN SINNINGHE

Landsgrenzen, die het gevolg zijn van tractaten en onderhandelingen en die niet de scheiding uitmaken tusschen een kultureele volkseenheid lijnen dus ook niet het gebied af waarop we de overblijfselen van het traditionele volksleven zullen aantreffen. Bij de samenstelling dezer sagenverzameling werd gedacht aan de Nederlandsche provincie Noord-Brabant. Zoo komt men voor het geval, dat toestanden worden aangegeven te Wernhout, vlak bij de rijksgrens, alsof die daar alleen bestaan. En de « Verzonken klok », die volgens schrijver te Achtmaal in de heide ligt, moet gezocht worden in het « Zwart Ven » aan dezen kant der grens.

We hadden nu wel liever gezien, dat ofwel heel de Kempen tot studieterrein genomen was ofwel heel Brabant. De landsgrens, die het oude hertogdom Brabant verdeelt is geen Chineesche muur en de volksverbeelding heeft immer ongebreideld haar gang gegaan. We kunnen echter niet zeggen, dat Zuid-Nederland evenmin als het Boven-Moerdijksche in deze verzameling totaal werden verwaarloosd, want schrijver had het zeer gelukkige gedacht na zijn bronvermelding ook aan te duiden met welke sagen uit heel het Nederlandsch taalgebied de door hem opgeteekende sage kan vergeleken worden. Voor deze bewerking zullen al degenen, die een meer ingaande studie willen maken den samensteller zeer dankbaar zijn.

Zoo komen we meteen tot den inhoud van het sagenboek. Een zeer kort voorwoord dient om te zeggen dat een rondvraag tot het bekomen van sageteksten bitter weinig opleverde. Tevens worden degenen bedankt die wel aan den oproep gehoor gaven. Daarna vat schrijver ineens zijn onderwerp aan met de

MYTHOLOGISCHE SAGEN.

Hier vinden we als groote indeeling eerstens de sagen met betrek tot de daemonen der Vier Elementen (Aarde-, Water-, Vuur en Luchtgeesten) en verder de Tooverwereld.

Tusschen de aardgeesten (dweren en reuzen) treffen we de kabouterventjes aan, die in bergholen wonen en de menschen behulpzaam zijn of... straffen. Het mag

merkwaardig heeten, dat van de Zigeuneertroepen, die zoo gehelmzinnig en plotseling in onze landen komen, hetzelfde verteld wordt als van de kabouters. Aan het slot van deze reeks vinden we een opgave van plaatsnamen, die nog aan oude dwergsagen herinneren.

Wat de reuzensagen betreft is het wel wonder, dat in Vlaanderen haast elke stad haar reuzenhistorie en -omgang heeft, terwijl in Noord-Brabant slechts één reuzenpaar zou bekend zijn, nl. Janneken en Mieken uit Bladel in de Acht Zaligheden.

Als watergeesten kennen we de nekkers en de meerminnen. Over de vuurgeesten is heel wat te vertellen. Daar zijn dwaallichten en stalkeersen, vuurmannen en gloeiende menschen, terwijl de brandende scheper doorheen heel de Kempen gekend is.

Talrijkst zijn echter de luchtgeesten. Hier hebben we te doen met de zoo gevreesde bokkenrijders, met Flodder Belleman, die te Brecht « Klodde met zijn bellen » heet. Waar gesproken wordt over « gloeiende wagens » had schrijver kunnen vermelden het mooie gedicht van Karel Van den Oever: « De Bloedkaros van Wildert » (in Betoverde Heide). Het spreekt vanzelf dat de « spookhistories » eene ruime plaats innemen. We lezen over geesten, die komen spoken wegens het niet vervullen van beloften en het verplaatsen van grenspalen; over dooden die weerkeeren, over witte vrouwen en juffers zonder kop, ten slotte over spookdieven en allerhande spokerijen.

DE TOOVERWERELD

Hier maken we kennis met heksen en tooveraars. We vinden fantastische verhalen over heksenvergaderingen, die gehouden werden aan kruispaden, bij moerassen, in donkere bosschen, nabij een galgenveld, enz. We leeren hoe men heksen kon herkennen en welke dieren met hen in vriendschap leefden: katten en ullen waren vooral heksendieren, ook slangen en hagedissen, raven, kraaien, eksters, enz. Over de thans voor ons onbegrijpelijke heksenprocessen, weet schrijver interessante bijzonderheden mede te deelen, die meestal met een brandstapel eindigen. We meenen, dat er echter meer tooverformules te vinden zijn dan de eene door schrijver aangeduid.

Over de mare (nachtmerrle) weet iedereen meê te praten. Heeft iemand een benauwendend droom gehad, waaruit hij den volgenden morgen met zware hoofdpijn ontwaakt, dan heet het « hij heeft den maar gereden ». Talrijk zijn de middelen tegen de mare.

De weerwolf is iemand, die door het aangorden van een weerwolfsriem of -huid een wolf wordt, er zijn echter nog andere oorzaken waardoor iemand weerwol worden kan. Men kan ze daarna ook hun dierlijken staat ontnemen. Schrijver teekende het gezegde op « dat de weerwolven in de Kempen verdwenen zijn omdat ze het Angeluskleppen niet konden verdragen ». Na een woordje over den « Wandelden Jood » komen we tot de

DUIVELSAGEN

« De heldenen kenden daemonen en het ondefinieerbare « kwaad ». Eerst met het Kristendom ontstaat het geloof aan den persoonlijken duivel. Deze sagen vormden dus een overgangsgroep tusschen de Mythologische Sagen en de Legendes », aldus lezen we ter inleiding van dit deel, waarin gehandeld wordt over duivels, die zich in mensche lijke gedaante vertoonen, die zich als hond vermommen en er op loeren den mensch parten te spelen, parten die met de hel in verband staan, doch waarbij de duivel meestal de nederlaag lijdt.

Belangrijk zijn de sagen over « verzonken klokken » die gewoonlijk in duivels-handen zijn, behalve op Kerstnacht, wanneer ze meeluiden met de torenklokken, die de geboorte van den Heiland verkonden. (1)

Ongeveer de helft van het Sagenboek van Sinninghe wordt ingenomen door

(1) Zie « Wesalla » VIII (1933).

LEGENDEN OF CHRISTELIJKE SAGEN

Hier worden achtereenvolgens behandeld de legenden, die betrekking hebben op Kristus, zooals die van *Kindeken Jezus* in den sneeuw, de *Kruislegenden*, waarvan merkwaardige aanduidingen uit Rijsbergen en Breda (bouw der burcht Brunenstein), legenden over het H. Bloed en de H. Hostie.

Martalegenden zijn bijna in elk dorp te vinden en houden meestal verband met miraculeuze beelden. (We moeten hier herinneren aan de legende van O. L. Vrouw van Wuustwezel, welke verhaald werd in het eerste nummer van ons tijdschrift.) — Verder zijn er naast andere beeldlegenden ook bouwlegenden.

Als heiligen, die in legenden behandeld worden vinden we vooral, HH. Gertrudis, Oda, Odulfus, Willebrordus. Na enkele sagen over kerken en verzonken kloosters volgt een protestantsche sage uit 's Hertogenbosch.

HISTORISCHE SAGEN

Deze zijn vrij talrijk. Zij houden verband met : verborgen schatten, profetieën, met Noord-Brabant's oude gebouwen (Sint-Janskerk te 's Hertogenbosch) met burchten en kasteelen (Breda, Oosterhout, Alfen, Achel, Bergeik, enz.) en met kerken en kapellen.

Ook over den Napoleonsweg (de steenweg Antwerpen-Breda) vinden we een legende vermeld. Te Rijsbergen vertelt men dat elke kel een kwart gulden heeft gekost eer hij op zijn plaats lag. Ons lijkt de historie van Mus Peesters (allas « de Pruis ») interessanter, ze verklaart immers waarom er tusschen Wuustwezel en Gooreind zulke laagte in den steenweg is... (Zie « Wesalia » I^o jg.)

* * *

Zooals we hooger zegden beteekent het sagenboek van Sinninghe een echte aanwinst voor de folkloristische documentatie en als bruikbaar materiaal is ze bijzonder goed opgevat. We kunnen deze merkwaardige uitgave — die technisch zeer keurig verzorgd is — ten zeerste aanbevelen.

K. P.

BOEKENNIEUWS

J. LAUWERIJS : *De Kon. Sint-Sebastiaansgilde van Hoogstraten.* (1533-1933) — Brecht, L. Braeckmans 1933).

— *De Kon. Rederijkerskamer « Het Englantierken » van Hoogstraten.* (1533-1933) — (Overdruk uit HOK.) (25 blz. 2 pl.)

Het is opvallend hoeveel Kempische schuttersgilden dagteekenen uit het begin der 16^e eeuw. Voor enkele jaren vierde de Wuustwezelsche St Sebastiaansgilde haar vierde eeuwfeest en vorig jaar was het de beurt aan Hoogstraten, waar twee eerbiedwaardige instellingen samen hun 400^e verjaring herdachten.

Hoe nauw echter het verband was tusschen de rederijkerskamer en de schuttersgilde blijkt uit het antwoord, dat E. H. Lauwerys geeft op de vraag of er vóór 1533 te Hoogstraten ja dan neen een rederijkerskamer bestond. « Indien en vóór 1533 te H. inderdaad een rederijksgezelschap bestaan heeft, dan is het wellicht in den schoot der St Jorisgilde tot stand gekomen. In de statuten van het Englantierken (1533) is er sprake van een gemeenschappelijken kolfslag op 3 Mei en 14 Sept.

De historische verhandeling welke E. H. Lauwerys over S' Sebastiaansgilde samenstelde heeft dit voor op gelijkaardige werken, dat het de gilde situeert in het kader der locale geschiedenis. Zoo worden achtereenvolgens behandeld: Omme-gang en Landjuweel, krijgsbedrijf en Financie, Eigendommen en Processen, Godsdienstig leven. Het Gildeleven en ten slotte de Gildemannen. (In 1931 werd de gilde versmolten met de maatschappij « IJver en Broedermin ». De studie bevat interessante bijzonderheden, die duidelijk aantoonen welke belangrijke plaats onze schuttersgilden in het dorpsleven bekleedden.

De studie over de Rederijkerskamer « Het Englantierken » werd in denzelfden zin opgevat. Het is opvallend hoe de bevoegde schrijver in beide werkjes al de gegevens op klare en duidelijke wijze heeft verzameld. Beide boekjes zullen ook in breeden kring gewaardeerd worden, want ze verdienen meer dan locale belangstelling.

Inhoud van Tijdschriften

(Onder deze rubriek zullen we voortaan — ter inlichting onzer lezers — den inhoud vermelden der tijdschriften welke wij in ruil voor onze uitgave ontvangen.)

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde.

SEPT. 1933. *Prof. Dr. Leo Van Puyvelde*. De Vlaamsche Kunst en haar Wording. — *Prof. Dr. A. J. J. Van de Velde*. Redevoering gehouden bij gelegenheid van de Jan Yperman-vereeniging op 8 Aug. 1933.

OCT. 1933. *Herman Teirlinck*. Lijkrede uitgesproken bij de teraardebestelling van *Prof. Dr. Jules Persyn*. — *Dr. Leonard Willems*. Over een corrupte plaats in den Dietschen Doctrinale II, 1346. — *Dr. Rob. Roemans*. Analytische Bibliographie van *Dr. Leonard Willems*.

NOV. 1933. *Prof. Dr. Van Puyvelde*. Lijkrede uitgesproken ten sterfhuize van *Prof. A. VanHoonacker*. — *Dr. Fl. Prims*. Het eerste officieel Fransch te Antwerpen (1380-1406). — *Dr. A. H. Cornette*. Verspreiding van Kunstbegrippen.

DEC. 1933. *H. Teirlinck*. Een star in het licht van Boutens. — *Conscience-hulde* (Brussel. 8-12-1933). — *O. Wattes*. Vlaanderen en Bourgondië. — *Floris Prims*. Het oudste tooneel te Antwerpen. — *Leonard Willems*. Elkerlyc. Studien. — *Register*.

Bijdragen tot de Geschiedenis (Ploegstraat 23, Antwerpen).

XXVe jg. n° 1. *F. Prims*. Nota's uit de Antwerpsche Schoutetrekningen (1387-1405). — *id.* Rekeningen der Antwerpsche Domeinen. (1366-1387). — *id.* Rekeningen van het Boschrecht te Antwerpen (1387-1394). — *id.* Leenverheffingen in het Antwerpsche ten tijde van Philips de Stoute. — *id.* Acquits de Lille en Antwerpsche geschiedenis. — *id.* Geldwaarden te Antwerpen in 1387-1405. — *J. Van Gorp*. Plaatsnamen van Turnhout in 1368. — Historisch Bibliographie.

XXVe jg. n° 2. *J. Kleynjens*. Poolsche archieven en de Handelsgeschiedenis der Nederlanden. — *id.* Mgr. Capaccini's zending in de Nederlanden. Aanval op Capaccini. — *A. N.* Waarom Postel tot België behoort. — *A. De Jonghe*. Rond de toepassing van het taalverbod van 15 Sept. 1819 te Antwerpen. — *C. De Clercq*. Miranda te Antwerpen in 1788 en 1792.

Taxandria. Gedenkschriften van den Kon. Geschied- en Oudheidkundigen Kring van de Antwerpsche Kempen.

V. n° 4. *J. E. Jansen en A. Erens*. De Norbertijner Abdij van Tongerlo. — Kronijk : Uit Santhoven. — In Memoriam. — Boekennieuws. — Aanwinsten voor het Museum.

Eigen Schoon en De Brabander, orgaan van de Geschied- en Oudheidkundige Kringen van West-Brabant.

XVIe jg. n° 10. *Fr De Ridder*. Aarschot. — *Constant Theys*. Over enkele schilderijen in de kerk van Alseberg. — *Maurits Sacré*. Toponymie van Londerzeel met historische aantekeningen. — *E. De Riddere*. Oude Brabantsche geslachten. De Riddere. — Boekennieuws. — *Henri Pauwels*. De Dorpsfacteur.

N° 11. *Cl. De Roover*. Eenige nota's betreffend de Pastoors van Steenhuffel. — *Fr. De Ridder*. Historiek der Straten en Openbare Plaatsen van Tienen. (Vervolg.) — *Maurits Sacré*. De Voormalige Dorpschuttersgilden in Vl. Brabant. Arr. Leuven. (Vervolg en Slot.)

N° 12. *Jan Lindemans*. In memoriam Maurits Sacré. — Bibliographie van Maurits Sacré. — *Jan Lindemans*. Uit oude papieren. — Boekbespreking. — *E. De Riddere*. Oude Brabantsche geslachten. De Riddere. — *Luc. De Weerd*. Payottenlandsche jongens onder Napoleon.

Sinte Geertruydsbronne (Bergen op Zoom).

XIe JG. AFL. 1. Aan onze lezers. — *H. Levelt*. Naam en Zaak in de Bergen op Zoomsche Gasthuis- en Weeshuishistorie. — *Th. A. Boeree*. De voorgeschiedenis van het Bergen op Zoomsche Weeshuis. — *J. W. A. Gommers*. Bijgeloof uit West-Noordbrabant. — *M. v. d. Mortel*. Gemeentewapens. — *G. D. van Oosten*. Voorwaarden waer op 't Beroep van een Voorsanger en Schoolmeester, door 't wel Edele en wel Eerwaerde Collegium Qualificatum gestatueert is, d. 18 Augustus 1771 (te Yerseke). — *G. Meusen*. Tongerlo's Cynsen te Huybergen en Roosendaal in de XVIIe eeuw. — *C. Hollestelle*. De voormalige stad Reymerswale. (Vervolg.) — *G. D. van Oosten*. Een Beroepsbrief uit den jare 1808. — *H. Levelt*. Mededeelingen.

Mededeelingen der Vla. Top. Vereeniging te Leuven. (Instituut voor Vlaamsche Toponymie. Universiteitsbibliotheek, Leuven).

IXe JG. N° 1. *J. Lindemans*. Personificaties in plaatsnamen. — *H. J. Van de Weyer*. Plaatsnamenspelling, IV. V.

N° 2. *J. De Smet*. De verfransching van de straatnamen in West-Vlaanderen (1806-1807). — *J. Helsen*. Dorpskeuren en Toponymie. — *H. J. Van de Weyer*. Kleingoed.

Gedenkschriften betreffende de Heerlijkheid Esschen-Calmphout-Huybergen. Uitgegeven door den « Oudheidkundigen Kring Esschen-Calmphout ».

BUNDEL V. Ter inleiding. — *D. Boen*. Toestanden te Calmthout op het einde der 16^e eeuw. — *Dr. J. Goossenaerts*. Van 't Spijker te Esschen. — *G. Meusen*. Uit de Kerkelijke Geschiedenis van Nispen (Esschen). — *id.* Kontrakten uit den moertijd. — *H. v. G.* Een leesgenootschap binnen de gemeente van Esschen. — *A. Ulens*. Folklore. Documentatie.

BUNDEL VI. Uit de Geschiedenis van Tongerlo's Hoeven te Esschen-Kalmthout. (Inleiding door Dr. J. Goossenaerts.) — *G. Meusen*. De Ringelsche Hoeve. — *id.* Gift aan de kerk van Nispen in 1459. — *A. Ulens*. Folklore. Documentatie.

De Zuiderkempen. Geschied- en Oudheidkundige Kring voor de Kantons Westerloo, Beeringen, Mol.

II° JG. N° 4. *P. Kauch.* Beschrijving der leenroerige en gerechtelijke instellingen der heerlijkheden Wesemaal, Westerloo en Herselten van het land van Mechelen gedurende de XV° eeuw. — *Dr. A. Erens.* Pastoor Lamal te Herselt, † 1828. Aanhangsel. — *Fr. Van Genechten.* De molen van Haanven onder Veerle. 1723-1795. — *L. G.* Het Drossaardshuis te Meerhout.

III° JG. N° 1. *F. Van Genechten.* De molens van Haanven onder Veerle (1723-1795). — *E. Sneyers.* Retie in den Oostenrijkschen tijd. — *Juul Pals.* Hertogelijk privilege voor Balen (1444). — Geschil tusschen Veerle en Vorst in 1532-33. — Mengelingen.

H. O. K. Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheidkunde, Kunst en Folklore. Orgaan van Hoogstraten's Oudheidkundigen Kring.

I° JG. N° 4. *J. Lauwerys.* De Koninklijke Rederijkkamer « Het Eglantierken » van Hoogstraten 1533-1933. — *L. Stroobant.* Losse aantekeningen over Hoogstraten. — Oudheidkundig Kronijkje van 1933. — *Dr. D. Schlugleit.* Aanstelling van het Magistraat te Antwerpen, door A. de Lalaing, eersten graaf van Hoogstraten. — Boekennieuws. — Mengelingen. — Jaarverslag over 1933.

Mededeelingen van den Kunst- en Oudheidkundigen Kring van Herentals.

I° JG. N° 1. Standregelen. — *J. Helsen.* Ons eerste werkjaar. — † *W. van Spilbeeck.* Het voormalig Minderbroedersklooster te Herentals. — *A. Van Olmen.* Het kasteel van Vosselaar en zijn Heeren. — *R. Verstreyden.* De Keuren van Herentals. — *A. Van Olmen.* Boekennieuws.

N° 2. *J. Helsen.* Het Bijengild van den H. Ambrosius te Lichtaart. — † *W. van Spilbeeck.* Het voormalig Minderbroedersklooster te Herentals. (Slot) — *R. Verstreyden.* Kronijken van Herentals (I). — *id.* De Keuren van Herentals (II).

Mededeelingen

Inning der bijdragen. — Enkele kwijtbrieven, welke wij per post hebben aangeboden, kwamen terug met de aanduiding « afwezig ». Mogen we de leden, welke hun bijdrage nog niet hebben betaald, verzoeken het bedrag te storten op postcheekrekening n° 1656.20.

Oude gebouwen. — Te beginnen met de 2° aflevering van dezen jaargang (welke eerstdaags verschijnt) zullen we in elk nummer de geschiedenis van een oud Wuustwezelsch gebouw publiceeren, met telkens een mooie pteekening van Jan Vervoort.